

Levanger kommune

LEVANGER
UNGDOMSSKOLE

Levanger ungdomsskole – En dysleksivennlig skole

Handlingsplan

DYSLEKSI

(spesifikke lese- og skrivevansker)

- ▶ Dysleksi er en spesifikk lese- og skrivevanske, men det finnes også andre årsaker til lese- og skrivevansker.
- ▶ Dysleksi er en språkbasert lærevanske og betyr direkte oversatt fra gresk "å ha vansker med ord". Ofte brukes begrepet dysleksi synonymt med "spesifikke lese- og skrivevansker". Dysleksi kan være arvelig betinget.
- ▶ Undersøkelser, både i Norge og internasjonalt, viser at ca. 20 % av elevene i skolen strever med å lese og skrive. Ca. 5% av alle elever i skolen har dysleksi. <https://dysleksinorge.no/fagstoff/>
- ▶ Et tidlig tegn på dysleksi kan være problemer med å forstå rim eller lytte ut første og siste lyd i ord. Ved skolestart kan eleven ha problemer med å lære bokstaver og knytte bokstavsymboler til lyder. Leseutviklingen blir forsinket. På senere klassetrinn kan symptomene være dårlig leseflyt og dårlig leseforståelse. Elever med dysleksi vil vanligvis også få vansker med staving og tekstproduksjon.
- ▶ Kjerneproblemet ved dysleksi er knyttet til evnen til å oppfatte og skille de minste delene i språket, språklydene (fonemene). Dette beskrives ofte som det å ha fonologiske vansker.

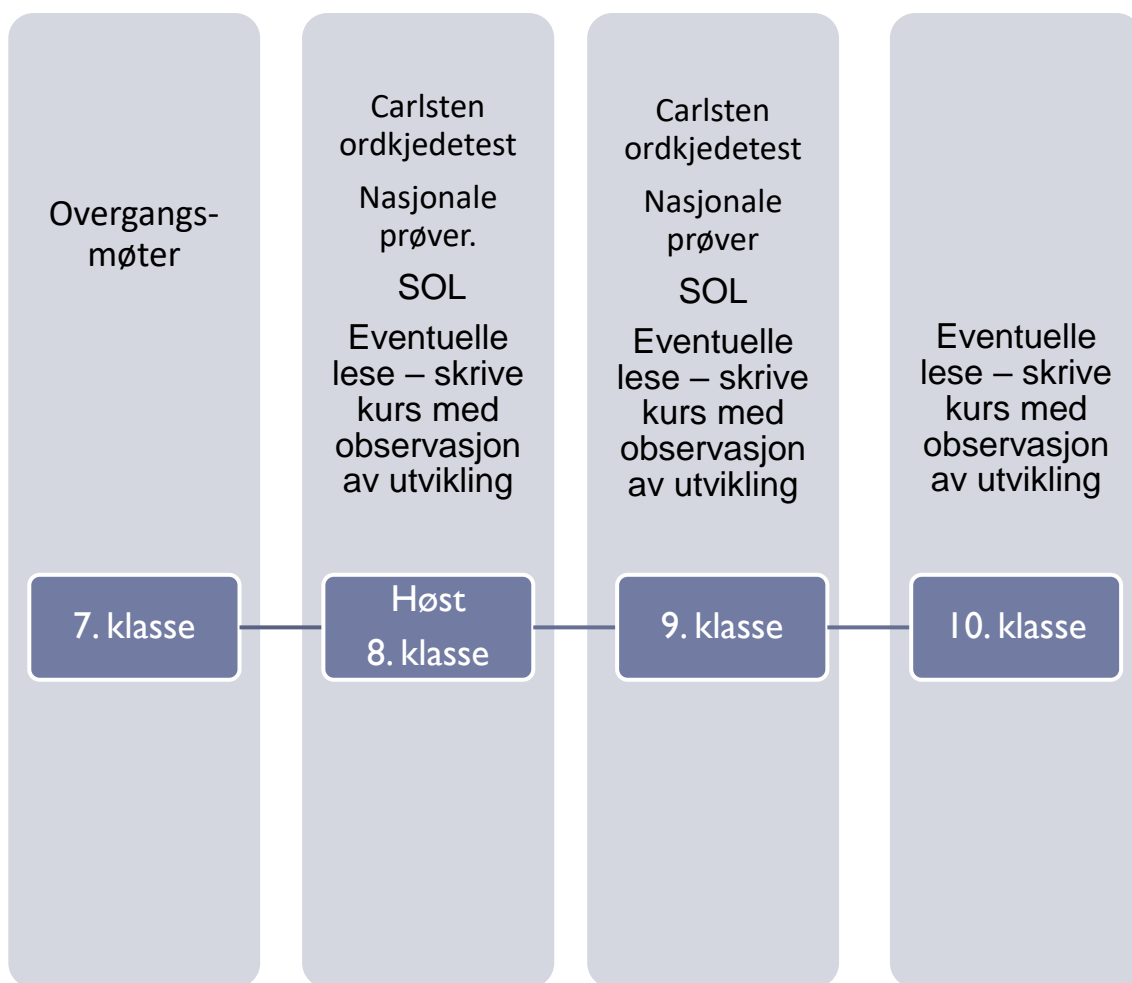
Dysleksi kan vise seg som:

- ▶ vansker med å oppfatte, huske og bearbeide språklyder (fonemer)
- ▶ vansker med å huske hvilken lyd som hører til bokstaven
- ▶ vansker med å analysere enkeltlyder i ordene (for eksempel hvilke lyder er det i ordet sol)
- ▶ vansker med å trekke lyder sammen til ord (høre hvilket ord s-o-l blir til)
- ▶ vansker med å stave ord riktig
- ▶ Noen personer med dysleksi har også vansker med flere deler av språket.

Vurdering om eleven har dysleksi og tilrettelegging generelt

- ▶ For å vurdere om en elev har dysleksi skal eleven ha gjennomgått en helhetlig utredning i **samarbeid** med PPT eller andre kvalifisert fagfolk. Med dette menes at kartleggingen inkluderer kognitive og språklige områder, og ikke minst **tiltaksutprøving**.
- ▶ Elever med dysleksi har behov for **spesiell tilrettelegging** i skolen, både for å bedre leseferdigheten og for å hindre at lesevanskene går ut over læring, motivasjon og selvfølelse
- ▶ [Dysleksi Norge](#) er en interesseorganisasjon for alle med lese-, skrive, språk og matematikkvansker.
- ▶ Elever med dysleksi viser ulike karakteristiske kjennetegn, og må møtes med ulike tiltak.
- ▶ Skolen er regulert av en rekke lover og forskrifter, som bl.a. gir elever med dysleksi rett til tilpasninger for å kompensere deres spesifikke utfordringer (Oppl.l §§1-2, 1-3, 5-1, 9a m.fl)

KARTLEGGING OG OBSERVASJON

SOL

- ▶ Alt registreres i Engage.
- ▶ Alle elever i 8. soles i de fleste av punktene i nivå 8 (strategisk lesing) i februar/mars
- ▶ Leseveileder veileder videre arbeid
- ▶ Skolen ser arbeidet med SOL også i sammenheng med resultater på de nasjonale prøvene.
- ▶ Etterarbeid med SOL. Opplæring i lære- og lesestrategier og eventuelt kursing avkoding.

Kartlegging og informasjon om hver enkelt

- ▶ Viktig med god informasjon fra barneskolen for å iverksette tidlige tiltak på ungdomsskolen, jfr. plan for overgang barne- og ungdomsskole.
- ▶ Overgangsmøter med spes.ped. koordinator, rektor og kontaktlærere.
- ▶ Nasjonale prøver.
- ▶ Carlsten-test for alle elever i 8. klasse tidlig i september.
 - ▶ Være obs! på resultat. Rundt 100 ord i minuttet og/eller over 15 % feil.
- ▶ Ordkjedetest for alle elever i 8. klasse tas tidlig i september.
 - ▶ Være obs! på resultat; Stanine 1 og 2 for trinnet.
- ▶ Spes.ped. koordinator/leseveileder lager en oversikt over testresultat og andre relevante prøver og informasjon. Gjennomgår dette med teamet. Blir enig i videre kartlegging (Ev: STAS, språk 6-16, Våle testen og andre relevante kartl.)

VEIEN VIDERE - OPPFØLGING

Kontaktlærer tar kontakt med heimen for utfylling av skjema for godkjenning om henvisning til PPT.
Kontaktlærer fyller ut pedagogisk rapport i samråd med faglærer.

- ▶ Spes.ped. team kontakter PPT for videre testing.
- ▶ Bruke intern LOGOS kompetanse ved behov etter samråd med PPT.
- ▶ Setter inn tiltak umiddelbart. Venter ikke på sakkyndig vurdering

TILTAK PÅ SKOLEN

- ▶ Tilrettelegging av undervisning i form av plassering i klasserommet, hjelpemidler, oppfølging med lekser. Lekser som eleven selvstendig kan arbeide med.
- ▶ Lage individuell opplæringsplan for elever med rett til spesialundervisning.
- ▶ Alle elever som av en eller annen årsak sliter med lesing og skriving skal få opplæring jfr. virksomhetsplanen- Dysleksivennlig skole.
- ▶ Gruppeundervisning
- ▶ Begrepstrening, ev delta på begrepsgruppe
- ▶ Egen pc med CD-ord, NLB (trengs kort attest fra spes.koordinator/leseveileder/lærere)
- ▶ Digitale bøker
- ▶ Tilrettelegging generelt (tentamen, eksamen, prøver og lignende)
- ▶ Lese- og skrivekurs etter avtale med leseveileder
- ▶ Digitale kurs(CD-ord, EXCEL, Kikora, Geogebra, It's learning, Word, Power Point/)(Noen bruker Photostory, Mindview online(digitalt tankekart)
- ▶ Tilrettelegging på nasjonale prøver etter loven

HJELPEMIDLER

til bruk i undervisning

- ▶ Alle elever får egen PC med nødvendig programvare.
- ▶ Eleven må straks få opplæring i cd-ord, Word og ev. touch-metoden (under Drill-pro eller 10 fingre).
- ▶ Digitale bøker legges inn straks eleven starter opplæringen.

- ▶ **CD-ORD:** Talesyntese til tekst, e- mail, internett og ordprediksjon på neste ord, stavehjelp i ordet du skriver, opplesning av ordforslag på norsk og engelsk, egne ordbøker.

HJELPEMIDLER

til bruk i undervisning forts.

- ▶ Skolen bør i tillegg ha noen hjelpemidler på plass, tilpasset de elevene vi har til enhver tid.

For eksempel:

- ▶ OCR program på kopimaskina for scanning
- ▶ Cd-ord (scanne-funksjon)
- ▶ Elektronisk ordbok i nynorsk, fremmedspråk og bokmål (UiO)
- ▶ Head-set med mulighet for å lese inn tekst/andre svar i mikrofon i It's learning.
- ▶ For elever med så sterk dysleksi at skriving er svært krevende. Anbefaler vi OneNote, Word online og apper som for eksempel Prizmo Go

RESSURSER

- ▶ Skolen har spesialpedagoger som har kunnskap om lese- og skrivevansker. Denne/disse skal kunne veilede andre lærere.
- ▶ Nytilsatte må få innføring i alle tilgjengelige hjelpemidler av IKT som skolen har.
- ▶ Personalet veiledes jevnlig i temaet lese- og skrivevansker og dysleksi samt spesifikke språkvansker.
- ▶ Nytilsatte får opplæring i SOL
- ▶ Årlig opplæring av personalet i bruk av de tekniske hjelpemidlene (spesielt cd-ord)
- ▶ Videre årlig veiledning av lærere som arbeider tett på elever med dysleksi.
- ▶ Viktig at IKT-kontakten har **tid og kompetanse** til å hjelpe elever og lærere som sliter med å bruke programvaren. Innlegging av digitale bøker og CD-ord **må gjøres fort.**

DYSLEKSIVENNLIG KLASSEROM

- ▶ Et dysleksivennlig klasserom bør organiseres slik at elever med lese- og skrivevansker kan sitte langt foran. (Pass på stigmatisering).
- ▶ Elever med lese- og skrivevansker bør, når dette er mulig, sitte ved siden av motiverte medelever eller en god elevhjelper som kan gjenta lærerens instruksjoner. (Pass på stigmatisering).
- ▶ I et dysleksivennlig klasserom er det rolig. Elever med lese- og skrivevansker kan ofte la seg distrahere av støy og bevegelser.
- ▶ Er preget av klare strukturer. It's learning med ukeplaner og prøve/innleverings varsling **skal brukes** av alle lærere.
- ▶ Elevene bør få opplæring i bruk av klisterlapper på pc'en.

DYSLEKSIVENNLIG LÆRER

- ▶ Bruker korte setninger.
- ▶ Gjentar viktige utsagn.
- ▶ Forklarer nye ord/begreper og er forberedt på å forklare ting om igjen og gjerne på en ny måte.
- ▶ Sjekker at elever med lese- og skrivevansker har forstått nye ting ved å få dem til å gjenfortelle. Gjør dette i 1- 1 situasjoner om det er mulig, men pass på å gjøre dette naturlig.
- ▶ Er tålmodig, elever med lese- og skrivevansker trenger ofte lenger tid enn andre elever. Lærer viser respekt for dette.
- ▶ Starter timen med å fortelle hva som skal skje, hva som skal gjennomgås og hvordan stoffet skal jobbes med.

DYSLEKSIVENNLIG LÆRER forts.

- ▶ Alle elever profiterer på struktur og forutsigbarhet i læresituasjonen. For elever med lese- og skrivevansker er det en forutsetning for læring. Vær forberedt på å hjelpe elever med lese- og skrivevansker med å få struktur på hverdagen sin.
- ▶ Hjelper eleven å kaste unødig papir, få med seg riktige bøker hjem etc. Ikke alle dyslektikere har en utfordring med å holde orden, men mange har det. (Lærer som ev. har dyslektikere på begrepsgruppa si kan hjelpe/støtte kontaktlærer her).
- ▶ Legger vekt på å lære elevene studieteknikker. VIKTIG!
- ▶ Oppmuntrer elevene til å bruke data. Er ikke redd for å innføre kompensierende hjelpemidler tidlig.
- ▶ Bruker ukeplanen på *It`s learning* for å gi elevene oversikt.
- ▶ Bruke en font som er tilpasset elevens behov.
Forslag: Arial, Verdana, Dyslexie

HVORDAN ORGANISERE en dysleksivennlig skole?

Gruppeundervisning

- ▶ **Utfordring** for ledelsen?
 - ▶ Hvordan bruke de **ressursene** en har?
- ▶ ***Spesifikke problem trenger spesifikke tiltak.***
- ▶ Elever med dysleksi kan være like flinke og kjappe som alle andre, men de kan lett bli et "offer" for en undervisning som er mengdedifferensiert. Gruppeorganisering med elever med helt andre behov må unngås.
- ▶ Organiseringa må være godt gjennomtenkt.

Dyslektikere skal ikke være ute på gruppe i alle timene.....

- ▶ Elever med dysleksi kan følge klasseundervisningen, men trenger små og hyppige lese- og skrivetreningkurs. Trenger **rammer** for skriving/muntlig fremføringer.
- ▶ Kan gjøres i timer der andre elever har for eksempel undervisning i sidemål og lignende.
(Enkelte dyslektikere kan/vil ha sidemål og dyslektikere skal ha opplæring i nynorsk, men kan bli fritatt for vurdering med tallkarakter).

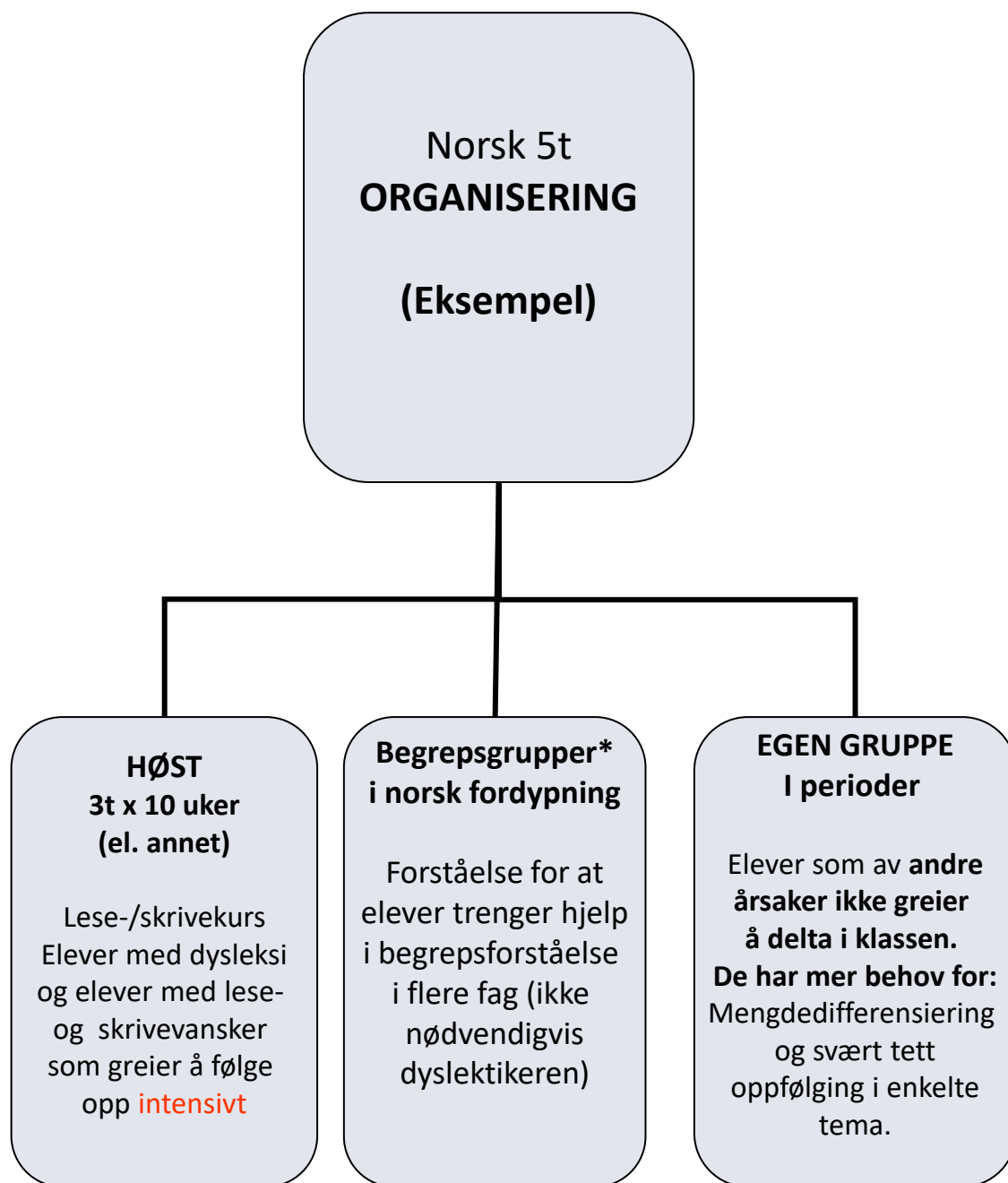
UTFORDRINGER

Hvordan møte mange ulike behov?

- ▶ Flere klasser på trinnet, elever som skal ut på gruppe fra ulike trinn.
 - ▶ Må alle ut?
 - ▶ Er det differensiert godt i klassen?
 - ▶ Hvordan utnytte tolærersystemet
- ▶ Samarbeid mellom faglærerne og spesialpedagog. Alle trinn må følge samme halvårsplan på tvers av klassene.

FORSLAG TIL ORGANISERING i norsk for å få til spesifikk trening

- ▶ Faste timer der en underviser i enkelte tema
 - ▶ Eks.: En time med sidemål i uka eller rettskriving/grammatikk/litteratur, sjangerlære, læringsstrategier.
- ▶ Resten av timene i forhold til tema på halvårsplanen?
- ▶ Dette gjør det mulig å arbeide med lese-/skrivekurs av mer spesifikk karakter i noen av timene i uka.
- ▶ Elevene som er ute på gruppe kan da delta i andre emner inne i klassen i de resterende timene, slik at de ikke mister kontinuitet.

*Begrepsgruppe: ei gruppe elever med lærer som arbeider med sentrale begrep fra naturfag, samfunnsfag og krle (evt. også andre fag). Timene parallell legges med 2. fremmedspråk.

FORSLAG TIL ORGANISERING I EN KLASSE

- ▶ Her er det tenkt også **norsk fordypning** med begrepsgrupper.
- ▶ De resterende timene i norsk kan organiseres etter behov.

- ▶ **MULIGHET:**
 1. En kan kjøre små kurs senere etter metoden **Arbeid med ord** som skolen har eller bruk av andre gode materiell. Skolen har spesialpedagogisk kompetanse til å veilede i bruk av ulike metoder. NB: Viktig at ELEVEN føler nytteverdi av kurset! Bruk pensum!
 2. Ha to-lærersystem i klassen i perioder.
 3. Kjøre sjangergrupper i enkelte emner
 4. Kjøre kursing i touch/ti fingre.
 5. Mer kursing i programvare. (CD-ord og evt. Mindviewonline.com (elektronisk tankekart m.m.))

OM ORGANISERINGA I NORSK

- ▶ På 8. og 10. trinn er det 5 norsktimer og på 9. trinn er det 4 timer norsk. Det er ikke nødvendig å være på gruppe i alle timene. Det kan kjøres lese- og skrivekurs i for eksempel 3 av 5 timer i uka for en periode (jfr. modell). Medlærer og hovedlærer må avtale hvordan medlærerressursen blir brukt.

I de to andre timene kan eleven evt. få tilbud om **sjangerlære** ute på gruppe **eller** å følge klassen. Dette krever nøye planlegging og strukturert arbeid mellom faglærer og medlærer etter halvårsplanen i norsk.

- ▶ **Hvorfor?**

Elever med dysleksi skal, om de ikke har tilleggsvansker, kunne følge klassen på det som ikke er spesifikk trening. Tilhørighet og selvfølelse er viktige element i en slik tanke. På denne måten frigjør en lærerressurs til andre utfordringer i de resterende timene.

OM ORGANISERINGA I NORSK forts.

- ▶ Lese- og skrivekurset må starte **etter** kartlegging, de nasjonale prøvene og høstferien for 8. trinn. (Digitale kurs bør en starte opp med før). Disse kursene kjøres hovedsakelig i klassen der medlærer og hovedlærer avtaler seg imellom. Leseveileder kan kurse elever som sliter spesielt på nivå 1-7 i SOL.
- ▶ Halvårsplanen **må** ta hensyn til disse kursene.
- ▶ Kapittel 2 i Kontekst (norsk læreverk for skolen) er et viktig kapittel for her jobber man med læringsstrategier. PASS på å ikke ta ut elever i arbeid med læringsstrategier – dette er basis for kunnskapstilegnelse.

Hvordan organisere prøver?

- ▶ Dyslektikere har hos oss rett på:
 - ▶ **Lengre tid ved prøver**
 - ▶ Viktig at de faglærerne som har prøver ordner det slik at **eleven på forhånd** vet at hun/han har mulighet til å få mer tid.
 - ▶ Er prøven for eksempel i timen før matfri, må eleven få et eget rom i matfri og mulighet til å spise etterpå. Dette er det faglærer som har ansvar for.
 - ▶ **Å få prøven på data**
 - ▶ Alle faglærerne må sørge for at eleven får prøven lagt inn på data slik at de kan høre prøven enten med cd-ord eller engasjerende leser. Om det er behov for at eleven sitter på eget rom, må faglærer vurdere dette (lyd fra data og at noen dyslektikere må sette ord på det de vil si FØR de skriver.)
 - ▶ **Å få oppgavene opplest og få støtte i begrepsforståelsen**
 - ▶ Det er viktig at en leser spørsmålene for elevene. For eksempel i matematikk er det viktig at eleven får forklart *norsk-begrep* som eleven ikke forstår, slik at *begrepsforståelsen* ikke blir noen hindring for å løse oppgaven.

Få skrivehjelp ved lengre skriftlige prøver eller ta prøven muntlig

- ▶ Dyslektikere som har så store skriftlige utfordringer at de ikke får vise hva de kan på en skriftlig prøve i for eksempel naturfag, må få mulighet til å få sekretær.
- ▶ Elever med spesifikke språkvansker eller andre vansker som tilsier at de har behov for muntlig prøver, må få det. Disse elevene trenger ofte hjelp til å finne ord og strukturere prøven.
- ▶ Lærer må planlegge prøven i god tid, slik at en kan skaffe ressurs til sekretærhjelp. I klasser med flere dyslektikere med denne utfordringen, må en så langt rå er, organisere det slik at de får hjelp til å skrive.
- ▶ Lærer kan også vurdere å gi eleven mulighet til å ta prøven muntlig enten ved at lærer hører eleven eller ved at eleven leser inn prøven på It's learning (via mail) eller levere taleopptak.
- ▶ NB: Enkelte elever trenger å få hjelp til å sette i gang en assosiasjonsprosess (tenke på hva en forbinder med det man skal svare på) for å klare å komme frem til det han/hun vil si. Noen trenger lengre tid enn andre i å prosessere (få frem det han/hun ønsker å si) - **VÆR TÅLMODIG!**

Hvordan ta nødvendige hensyn ved tentamen?

- ▶ **Organisering på team** er viktig
 - ▶ Påse at lærere med **kompetanse** i **engelsk, norsk, matematikk** blir plassert på eleven(e) på tentamensdagen. Kan ikke ha assistent!
 - ▶ Husk at tentamen er en lærings situasjon! Elever kan be om og skal få hjelp- dette er IKKE sluttvurdering!
 - ▶ Påse at elever med dysleksi får **eget rom** om de har behov for støtte i lesinga eller i skrivinga. Ved muntlig/skriftlige prøver/-tentamen er det nødvendig med eget rom og eventuelt lese inn på It's learning, som støtte til læreren i vurderingsarbeidet i en muntlig/skriftlig vurdering.
 - ▶ Påse at eleven får skrevet ut prøven/tentamen eller levert minnebrikke.

MATEMATIKK

- ▶ Eleven må få opplest oppgaven eller få lagt oppgaven inn på sin PC slik at eleven kan få mulighet til å bruke talesyntese (CD-ORD).
- ▶ Skolen kan scanne prøven via skolens multifunksjons-maskin og sende den som et pdf-format via e-mail til eleven (elevens data), It's Learning eller gi eleven en minnebrikke.
- ▶ Mulighet for eget rom hele dagen eller deler av dagen ved tentamen.
- ▶ Gis utvidet tid.
- ▶ Faglærere må vurdere hvor vidt eleven skal kunne få forklart enkelte begrep i forhold til teksten. Hovedfokus må være å finne ut av hva eleven kan i matematikk!
 - ▶ Til eksamen vil eleven ikke få støtte til begrepsforståelsen.

NORSK

- ▶ Eleven må få opplest oppgaven eller få lagt oppgaven inn på sin PC slik at eleven kan få mulighet til å bruke talesyntese (CD-ORD).
- ▶ Mulighet for eget rom hele dagen eller deler av dagen ved tentamen.
- ▶ Gis utvidet tid.
- ▶ Ved eventuelt bortvalg av emner må det tas med i betraktning overgang til videregående skole. Det er ikke noe absolutt krav om sidemål i videregående.

ENGELSK

- ▶ Eleven må få opplest oppgaven eller få lagt oppgaven inn på sin PC slik at eleven kan få mulighet til å bruke talesyntese (CD-ORD) og få oppgavene opplest på engelsk.
- ▶ Mulighet for eget rom hele dagen eller deler av dagen ved tentamen.
- ▶ Gis utvidet tid.
- ▶ En må vurdere om eleven skal ha mulighet for muntlig/skriftlig gjennomføring.
- ▶ Vær obs! på evt fritak for formell vurdering og konsekvenser ved overgang til ulike programområder i videregående skole.
- ▶ Om elever har fått opplæring i Dragon dictation i engelsk, (skolen har prøvd ut dette og bruker det på enkelte elever) må man legge til rette for at denne eleven får brukt dette.

ALLE FAG

- ▶ **Utvelgelse av begreper for perioden**
 - ▶ En kan gjøre dette ved evt. å lage en liste eller lage en periodeplan med blant annet nye begrep opplistet. En kan også velge ut begrep for timen/ uka.

- ▶ **Hvorfor?**
 - ▶ Da kan lærer som har begrepsgrupper eventuelt følge bedre opp og får anledning også til å forberede seg. Foresatte vil enklere se hva det blir lagt vekt på i aktuelle perioder.

- ▶ Faglærer må begrense stoffet som eleven skal lese på heime.

- ▶ Ta hensyn til mengde av lekse! Lesing er en stor utfordring og leksearbeidet må ikke bli en hemsko.

EKSAMEN

Sjekk om eksamen har lydfiler, slik at eleven kan lytte til spørsmålene.

- ▶ Mulighet til å sitte på eget rom.
- ▶ Rett til utvidet tid.
- ▶ Rett til å bruke elektronisk godkjent lesestøtte og ordbok som: (Skolen har cd-ord, digitale ordbøker).
- ▶ Påse at der finnes headset
- ▶ Det må legges til rette for at eleven har nett-tilgang (med begrensninger) slik at eleven kan bruke blant annet engasjerende leser.

ULIKE KURS

- ▶ Skolen forplikter seg å kjøre kurs for både lærere, elever og foresatte som et ledd i å utvikle en bedre skole også for dyslektikere, f.eks:
 - ▶ CD-ord
 - ▶ It's learning – tilpasninger dyslektikere, f.eks innlesing av prøver
 - ▶ Scanning som hjelpemiddel
 - ▶ Generell innføring i dysleksi
 - ▶ Kartlegging, bla ved bruk av STAS
 - ▶ Se forøvrig Handlingsplan.

AVRUNDING

En dysleksivennlig skole vil alltid være på søken etter å forbedre egen praksis.

Slik er det også for oss. Vi lærer av egen praksis og vi lærer av innspill fra andre.

Vår handlingsplan er derfor ikke et avsluttet arbeid. Tvert om, den vil stadig revideres i takt med utviklinga av arbeidet vårt for å bli stadig bedre. Et emne vi trenger å få mer kunnskap om, er dyskalkuli.

Handlingsplanen må derfor leses i lys av dette, den er et aktivt og dynamisk arbeidsredskap for oss ved Levanger ungdomsskole.